

**Нечаєнко Тетяна Василівна,**  
*доцент кафедри тележурналістики  
та майстерності актора  
Київського національного університету  
культури і мистецтв  
nechaenko.t@gmail.ru*

## **ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

**Мета роботи** – з'ясування змісту ораторського мистецтва як соціокультурного явища та його функцій. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні соціокультурного підходу, що дає змогу аналізувати ораторське мистецтво як соціокультурний феномен крізь призму цивілізаційних змін суспільного буття. **Наукова новизна** статті полягає в з'ясуванні змісту ораторського мистецтва як особливого виду духовно - практичної діяльності та його функцій у сучасному суспільстві. **Висновки.** Ораторське мистецтво – частина загальної культури людства, культури спілкування та мовлення, особливий вид духовно - практичної та художньо-творчої діяльності. Предметом ораторського мистецтва є сама людина, її сутність і буття. Ораторське мистецтво виконує в сучасному суспільстві такі функції: комунікативно - пізнавальну, культурно-історичну, аксіологічну, ідеологічну, емоційно-психологічну.

*Ключові слова:* риторика, оратор, мистецтво, ораторське мистецтво.

**Нечаєнко Татьяна Васильевна,** *доцент кафедры тележурналистики и мастерства актера Киевского национального университета культуры и искусств*

### **Содержание и функции ораторского искусства в современном обществе**

**Цель работы** - выяснение сущности ораторского искусства как социокультурного явления и его функций в современном обществе. **Методология исследования** основана на использовании социокультурного подхода, что позволяет анализировать ораторское искусство как социокультурный феномен сквозь призму цивилизационных изменений общественного бытия. **Научная новизна** статьи заключается в выяснении содержания ораторского искусства как особого вида духовно-практической деятельности и его функций в современном обществе. **Выводы.** Ораторское искусство – часть общей культуры человечества, культуры общения и речи, особый вид духовнопрактической и художественнотворческой деятельности. Предметом ораторского искусства является сам человек, его сущность и бытие. Ораторское искусство выполняет в современном обществе такие функции: коммуникативнопознавательную, культурно-историческую, аксиологическую, идеологическую, эмоционально - психологическую.

*Ключевые слова:* риторика, оратор, искусство, ораторское искусство.

**Nechayenko Tetyana,** *Associate Professor of the Department of Tele-Journalism and actor's skill Kyiv National University Culture and Arts*

### **Content and functions of oratorical art in modern society**

**The purpose of the article** is to find out the content of oratory as a sociocultural phenomenon and its functions in modern society. **The methodology** of the research is based on the use of the socio-cultural approach, which makes it possible to analyse the oratory as a socio-cultural phenomenon through the prism of civilizational changes in social life. **The scientific novelty** of the article is to find out the content of rhetoric as a particular type of spiritual and practical activity and

its functions in modern society. **Conclusions.** Speaking is part of the general culture of humankind, the culture of communication and speech, a particular kind of spiritual and practical and artistic and creative activity. The subject of oratory is the very person, its essence and being. Rhetoric in the modern society performs such social functions: communicative-cognitive, cultural-historical, axiological, ideological, emotional and psychological.

*Key words:* rhetoric, speaker, art, oratory.

Актуальність теми дослідження. Ораторське мистецтво є сьогодні, з одного боку, одним з найбільш дієвих інструментів маніпуляції громадською думкою і настроєм кожної особистості, а з іншого, – мистецтво полеміки і спілкування стає засобом досягнення визнання і лідерства. Це з очевидною гостротою актуалізує потребу підвищення культури спілкування і мовлення, зростання ролі ораторського мистецтва. Осмислення змісту ораторського мистецтва як соціокультурного феномена, розкриття його функцій та обґрунтування його ролі в сучасних соціальних процесах, у формуванні культури спілкування і мовлення являють сьогодні особливий науковий і практичний інтерес.

Аналіз досліджень і публікацій. Перші спроби наукового обґрунтування закономірностей ефективного впливу на аудиторію в процесі спілкування відносяться до часів античної демократії. Починаючи з Нового часу, проблеми ораторського мистецтва вивчалися такими вченими, як: Ф. Бекон, Т. Гоббс, Р. Декарт, Б. Спіноза [4; 8; 10; 18]. Роль мистецтва мовлення в житті суспільства розглядалася в працях Дж. Локка [13]. У працях І. Гете, І. Канта, Ф. Шеллінга, Д. Юма [7; 12; 19; 20] висвітлені теоретичні аспекти ораторського мистецтва. Проблеми ораторського мистецтва знайшли відображення в працях таких сучасних зарубіжних авторів, як Д. Борен, П. Валері, Р. Дафт, А. Піз, П. Сопер [3; 5; 9; 15; 17] та ін. Дослідженням різних аспектів ораторського мистецтва (ціннісними, логічними, культурологічними, історико-філософськими та ін.) займаються також С. Д. Абрамович, Н. Д. Бабич, Л. Г. Зубенко, О. Б. Олійник, Г. М. Сагач [1; 2; 11; 14; 16] та ін. Загалом же огляд праць, які так чи інакше стосуються ораторського мистецтва, свідчить про недостатню розробленість зазначеної теми та однобічність підходу до дослідження, що виражається в описовості конкретних фактів і форм прояву цього соціокультурного феномена. Це спонукає до з'ясування змісту ораторського мистецтва як соціокультурного явища та його функцій в сучасному суспільстві, що й становить мету статті.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, риторика – універсальний принцип словесної культури, теорія ораторського мистецтва (красномовства), наука про вміння говорити красиво, відповідно до конкретної ситуації.

Оскільки публічна промова – це виступ (виконання), певне видовище, спектакль одного актора – оратора, партнером якого є аудиторія – зал для глядачів, то ораторське мистецтво невіддільне від сценічного мистецтва. Тим більше, що всі люди, незалежно від виду діяльності, певною мірою причетні до акторського ремесла, так чи інакше використовуючи в житті прийоми акторської майстерності при виконанні соціальних «ролей» (лікар, вчитель).

Ораторське мистецтво – своєрідний вид мистецтва, що вимагає втілення у публічних промовах (з використанням компонентів сценічної майстерності) принципів театрального мистецтва. Близькість ораторського мистецтва до одного з найбільш суспільно\_активних мистецтв пояснюється конкретними причинами. Дієво\_ігрова специфіка театру вимагає своєрідної єдності між підмостками і залом для глядачів, емоційної зацікавленості аудиторії, яка є учасником вистави. Творчий процес акторів відбувається на очах у глядачів і, естетично на них впливаючи, викликає інтелектуальнодуховне співпереживання. Театр з усім його різноманіттям напрямів, шкіл, режисерських систем, акторської гри, теорій сценічного мистецтва, скерований на розкриття внутрішнього світу людини, дослідження і вирішення морально\_суспільних проблем. І в цій соціальній спрямованості, мабуть, головна схожість театрального й ораторського мистецтва.

Мистецтво загалом як відображення дійсності і пізнавальна модель реального життя органічно поєднує доцільну діяльність з ігровою. Невипадково виконавську творчість (музикантів, акторів) називають «грою». Виконавське мистецтво – відносно самостійна форма творчої діяльності. Це не механічна матеріалізація виконуваного твору (першооснови нот, п'єси, письмових текстів), а його інтерпретація відповідно до рівня виконавця, його світогляду, естетичних принципів, дібраних художніх засобів втілення власного трактування, яке об'єднує позицію автора і самовираження виконавця. Можна стверджувати, що ораторське мистецтво відрізняється від інших видів виконавського мистецтва тим, що оратор, якщо він, звичайно, не озвучує кимось написану промову, є одночасно автором тексту, режисером і виконавцем свого твору, що (навіть при наявності імпровізації під час виступу) свідчить про повне злиття авторської позиції з виконавською, відсутність антагонізму в цьому плані. Виконавське мистецтво відрізняється тим, що процес творчості (створення твору) відбувається на очах у глядача і з його, так би мовити, участю, співпереживанням, залученістю в гру, зарядженістю почуттями самого виконавця, внутрішній світ якого в даному разі відіграє величезну роль, бо на сцені він є одночасно і творцем, і матеріалом для створення сценічного образу, і твором мистецтва. Живе спілкування, встановлення емоційної єдності виконавця і публіки, феномен його роздвоєння на «автора» і «виконавця», яскраво виражене значення його індивідуальності – це ті аспекти, які зближують театральне мистецтво з ораторським.

Театральне мистецтво другорядне за своєю природою, оскільки є похідним від твору драматурга, сценічне втілення якого підпорядковане пропонованим п'єсою обставинам, а також трактуванню режисера, рівню майстерності акторів трупи тощо. Оратор, на відміну від артиста, не має такої залежності. Він сам є автором літературного тексту, що висвітлює хвилюючу його проблему, сам обирає стиль спілкування з публікою, визначає задум, свою позицію, завдання. На сцені він існує в реальній ситуації, в конкретному просторі і часі. І хоча оратор створює свій образ, але це не перевтілення у вигаданий образ, пропонований драматургом, а образ оратора як виконавця. Таким чином, оратор – автор (драматург), постановник (режисер) та актор (виконавець) своїх виступів. У цьому його самостійність й оригінальність. Але як виконавець оратор повинен володіти

елементами акторської майстерності, технікою сценічного мовлення, бо в сценічному мистецтві безпосередньо сприймається і впливає на глядача особистість самого виконавця. Внутрішнє і зовнішнє в ораторському, як і виконавському, мистецтві діалектично єдині. Продуманий, глибокий зміст виступу має бути втілений у відповідну форму. Саме тому кращі оратори, як і професійні виконавці, постійно працюють над вдосконаленням зовнішніх виражальних засобів. Єдність змісту і форми – це не абсолютна творчість, а міра взаємної відповідності, яка, здається, залежить від обдарованості, майстерності оратора, його світогляду, здатності знайти відповідну і яскраву художню форму втілення ідеї мовлення, близького за побудовою взаємодії з аудиторією до сценічного монологу.

Учені відзначають, що «з точки зору традиційної риторики монологічність мовлення – діяльність мовця, ритора (оратора)», хоча в процесі спілкування «дві форми мовленнєвої творчості – монолог і діалог – взаємопроникають один в одного» [6, 24]. Монолог як внутрішнє мовлення або тривале міркування, що ніким не переривається, («думки вголос») з притаманною тематичною єдністю висловлювання, є особливою формою спілкування з аудиторією, котра відрізняється від діалогу відсутністю обміну репліками. Монолог дуже близький за виражальними засобами втілення до мистецтва художнього читання й істотно відрізняється від драматичного мистецтва. Головне завдання читця – не перевтілюючись в образ персонажа, не граючи, розповісти про думки, почуття своїх героїв, певні події з особистим ставленням до того, про що йдеться в тексті, з чітким усвідомленням мети взаємодії з публікою і необхідності проголошення цього тексту в сьогоденних умовах. Отже, ораторське мистецтво за своєю суттю схоже з мистецтвом художнього читання, оскільки все, про що розповідає читець, вистраждане ним, продумане, осмислене з позицій сучасної епохи. Засоби впливу читця на аудиторію не виходять за межі словесної дії, вони обмежені в порівнянні із засобами актора, в арсеналі якого – грим, костюм, декорація, реквізити, музика, світло, спецефекти, мізансцени, взаємодія з партнерами, танець, вокал, пластика і т.д. У художньому читанні думка переважає над почуттям.

Таким чином, ораторське мистецтво, яке виникло як відповідь на об'єктивні потреби суспільства, зумовлені необхідністю активної участі людини в різних сферах соціального життя, – це особливий вид творчої діяльності, подібний за своїми принципами реалізації та засобами виражальності до театрального, читецько-виконавського та авторського мистецтва. Досягнення високого рівня досконалості в ораторській діяльності, мабуть, неможливе без оволодіння елементами акторської майстерності, зокрема прийомами взаємодії з аудиторією і партнерами у процесі міжособистісного спілкування, а також техніки мовлення – головного засобу вираження думки і впливу на слухачів.

Ораторське мистецтво, з одного боку, є відображенням дійсності, включається в конкретну систему ідеологічних відносин, а з іншого, впливає на дійсність, суспільну свідомість, хід історичного процесу і виконує в суспільстві специфічні функції, тобто виконує своє призначення, певну роль у суспільстві.

Так, ораторське мистецтво скероване на розкриття загальних зв'язків, взаємодії і взаємозумовленості явищ дійсності. Воно апелює до адресата і тим самим ініціює процеси уподібнення, узагальнення і полемічних дискусій між людьми в пошуках істини. Головний засіб самореалізації оратора та його впливу на аудиторію – мовлення, що слугує знаряддям вираження думки і сприяє реалізації можливостей, вкладених у мові. Саме усне мовлення зробило мову найбільш природним, повноцінним, універсальним засобом спілкування людей. Мовлення своєю природою, так чи інакше, пов'язане з процесом спілкування з людиною-партнером, із взаємодією. Його можна розглядати з різних точок зору, але головна функція мови – комунікативна. Ця функція тісно пов'язана з процесом пізнання, що є для оратора способом самовираження. Предметом пізнавальної діяльності оратора може бути не лише оточуюча дійсність, а й почуття, думки, бажання, тобто внутрішній світ людини. Пізнання в ораторському мистецтві відбувається в формі чуттєвих образів, абстрактних понять, наукових обґрунтувань й узагальнень. Мабуть, будь-якій цілеспрямованій діяльності передують певний творчий етап аналізу, осмислення і планування, який, по суті, є пізнавальним. Це повною мірою стосується процесу створення творів ораторського мистецтва, що є результатом творчої праці і пізнавальної діяльності, які виникають з відображеної реальності і спрямовані на неї ж. Пізнавальна функція ораторського мистецтва як виду мистецтва має певні особливості: специфіка ораторського мистецтва криється в особистісному ставленні людини до світу, до оточуючих і до самої себе, в самопізнанні, в її світогляді.

Ораторське мистецтво виконує також функцію активного відображення об'єктивного світу за допомогою абстрактного мислення, для якого властиві формулювання мети і знаходження шляхів її досягнення, висунення ідей, а також аналіз, синтез, нерозривний зв'язок з діяльністю людини в усіх її видах. Оскільки головним засобом впливу оратора на аудиторію є мовлення як форма вираження мислення, ораторське мистецтво, будучи естетичною майстерністю особливого рівня, є також мистецтвом мислення і виконує так само, як і мовлення, культурно-історичну функцію. Промовці своєю творчістю створюють своєрідну (усну та письмову) теорію ораторського мистецтва, передаючи з покоління у покоління правила і принципи його вдосконалення. Саме передання культурно-історичного свідчить про те, що ораторське мистецтво є одним із способів існування людини в культурі та її залучення до світових цивілізаційних цінностей.

Суттєво впливаючи на формування системи життєвих цінностей людини, що визначає критерії її ідеалів і потреб, мету і спрямованість її діяльності, ораторське мистецтво виконує аксіологічну або ціннісну функцію. Як духовно-аксіологічна діяльність, у сферу якої входить освоєння соціальних цінностей, ораторське мистецтво відображає, перш за все, сучасну реальність і висловлює розуміння дійсності, суспільних норм та ідеалів з метою життєвої орієнтації людини в соціокультурному просторі. Сприйняття мовлення оратора, в якому в предметно-чуттєвій формі втілюється духовний зміст, викликає процес співтворчості, виражений в розкритті смислового значення суджень оратора кожним, хто його сприймає: читачем, слухачем, співрозмовником. Ораторське

мовлення апелює до процесу самовизначення особистості, до вибору нею свого шляху і ролі в суспільному житті. Це вимагає особливої відповідальності оратора перед суспільством, прийдешніми поколіннями.

Розвиток ораторського мистецтва відбувається завжди в конкретних соціальних умовах і в зв'язку з цим виявляється в різних формах «втягнутим» у систему економічних, ідеологічних відносин або саме виступає як самостійна ідеологічна позиція (система). Промовці у своїй творчості вільні до певної межі, бо ідеологічна функція ораторського мистецтва, що вимагає усвідомленого й активного відображення соціальної дійсності, нерозривна з політичним устроєм суспільства, з позицією панівної еліти: з її волею, бажаннями, ідеологією, тобто із системою політичних, морально-естетичних, релігійно-філософських поглядів. Ораторське мистецтво та ідеологія взаємопроникають одне в одне і взаємодіють. Усе це свідчить про те, що ораторське мистецтво відіграє активну суспільно – політичну роль.

Ораторське мистецтво – особливий, духовно-практичний спосіб освоєння світу, осмислення і збереження універсального, соціально чуттєвого колективного досвіду, створення специфічно відображеної реальності, яка виражає узагальнене особистісне ставлення оратора до предмета творчості, до пізнаваного об'єкта, явища. Ораторське мистецтво як форма чуттєво образного відображення дійсності синтезує в собі сферу духовного виробництва (тобто праці, спрямованої на створення творів, виступів і промов) і гри – «розваги». Саме гра та комунікація, яка неможлива без елементів гри, сприяють та визначають його розвиток. Очевидно, що ораторське мистецтво як дія, керована натхненням оратора, виконує в суспільстві й емоційно-психологічну (розважально-ігрову) функцію. Від створених й одухотворених оратором творів покоління людей отримують естетичну насолоду, емоційне насичення. Думка про захоплюючу силу будь-якого виду мистецтва висловлювалася багатьма мислителями, які головною ознакою справжнього мистецтва вважали здатність його творів захоплювати, «заражати» людей почуттями, переживаннями, вираженими в цих творах.

Таким чином, вищевикладене дає підстави стверджувати, що наукова новизна статті полягає в з'ясуванні змісту ораторського мистецтва як особливого виду духовно-практичної діяльності та його функцій у сучасному суспільстві.

Висновки. Ораторське мистецтво – частина загальної культури людства, культури спілкування та мовлення, особливий вид духовно-практичної та художньо-творчої діяльності. Воно є засобом соціальної взаємодії і формування системи життєвих цінностей, світогляду людини. Ораторське мистецтво – спосіб самореалізації особистості, що відображає і виражає її світогляд і культуру мислення, її володіння технологіями та практичними навичками художнього подання змісту публічних промов, скерованих на вирішення суспільнозначущих завдань, встановлення контакту з людьми, досягнення взаєморозуміння й ефективного впливу на співрозмовника та аудиторію відповідно до поставленої мети. Предметом ораторського мистецтва є сама людина, її сутність і буття.

Ораторське мистецтво виконує в сучасному суспільстві такі соціальні функції: комунікативнопізнавальну, яка є засобом спілкування, взаєморозуміння і самопізнання; культурно-історичну, виражену в переданні від покоління до покоління теоретичної спадщини та практичного досвіду в сфері ораторського мистецтва; аксіологічну, яка формує систему життєвих цінностей людини; ідеологічну, яка формує ставлення до соціальної дійсності, уявлення про такі поняття, як свобода, щастя, справедливість тощо; емоційно-психологічну, що приносить задоволення, емоційне насичення від виступу оратора.

### Література

1. Абрамович С. Д. Риторика . С. Д. Абрамович, М. Ю. Чикарькова. Львів, 2001. 240 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. Львів, 1990. 232 с.
3. Борен Д. Как стать идеальным мерзавцем. Настольное пособие для политиков и бюрократов: Предвыбор и поствыбор. Советы, рецепты, формулы. Д. Борен. Москва : «Крас. строка», 2002. 179 с.
4. Бэкон Ф. Новая Атлантида. Опыты и наставления нравственные и политические. Ф. Бэкон. Москва, 1962. 240 с.
5. Валери П. Об искусстве / П. Валери. Москва, 1976. 623 с.
6. Варшавская А. И. Говорящий как творец монолога. Риторика монолога под ред. А. И. Варшавской. Санкт-Петербург : Химера трэйд, 2002. С. 24–47.
7. Гете И. В. Собрание сочинений : в 10-ти т. Т. 10 : Об искусстве и литературе / ред. А. Аникст ; авт. коммент. А. Аникст. Москва, 1980. 510 с.
8. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Т. Гоббс. Москва : Мысль, 2001. 480 с.
9. Дафт Р. Л. ; при участии П. Лейн. Уроки лидерства. [пер. с англ. А. В. Козлова; под ред. проф. И. В. Андреевой]. Москва : Эксмо, 2006. 480 с.
10. Декарт Р. Разыскание истины. Р. Декарт ; ред. Р. Светлов, Г. Тынянский ; пер. А. Гутермана, М. Позднева, Н. Стретенского. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 284 с.
11. Зубенко Л. Г. Ораторське мистецтво : практ. посіб. Л. Г. Зубенко. Київ : Парлам. вид.во, 2002. 115 с.
12. Кант И. Критика способности суждения. Москва : Искусство, 1994. 367 с.
13. Локк Дж. Избранные философские произведения в 2-х т. Т. 1. –Москва, 1960. 734с.
14. Олійник О. Б. Риторика : навч. Посіб. Київ : Кондор, 2009. 170 с.
15. Пиз А., Данн П. Язык письма. Москва : Изд.во ЭКСМО-Пресс, 2000. 192 с.
16. Сагач Г. М. Риторика. 2-ге вид. перероб. і доп. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 568 с.
17. Сопер П. Основы искусства речи : пер. с англ. 3 испр. изд. Москва : Изд.во Агентства "Яхтсмен", 1995. – 416 с.
18. Спиноза Б. Этика. Пер. В.И. Модестов. Минск : Харвест, Москва : АСТ, 2001. 336 с.
19. Шеллинг Ф. Философия искусства / Ф. Шеллинг. Москва : Мысль, 1966. 496 с.
20. Юм Д. Трактат о человеческой природе : в 2-х т. Т. 1. Кн. 2 : Об аффектах. Кн. 3 : О морали. – Москва, 1996. 733 с.

### References

1. Abramovich, S. D. & Chikar'kova, M. Yu. (2001). Rhetoric. Lviv [in Ukrainian].
2. Babich, N. D. (1990). Fundamentals of the Culture of Speech. Lviv [in Ukrainian].
3. Boren, D. (2002). How to become an ideal bastard. A desktop guide for politicians and bureaucrats: Pre-election and post-election. Tips, recipes, formulas. Moscow [in Russian].
4. Bacon, F. (1962). New Atlantis. Experiences and moral and political instruction. Moscow [in Russian].
5. Valeri, P. (1976). About art. Moscow [in Russian].

6. Varshavskaya, A. I. (2002). Speaker as the creator of the monologue. Rhetoric monologue (ed. A. I. Varshavskaya). St. Petersburg: Chimera Trade (pp. 24-47) [in Russian].
7. Goethe, I. V. (1980). Collection of Works: in 10 vol. Vol. 10: On Art and Literature (ed. A. Anikst; aut. comments. A. Anikst). Moscow [in Russian].
8. Hobbes, T. (2001). Leviathan, or Matter, Form and Power of the State Church and Civil. Moscow: Myisl [in Russian].
9. Daft, R. L. (2006). Lessons of leadership (trans. with English A. V. Kozlova; ed. prof. I. V. Andreeva). Moscow: Eksmo [in Russian].
10. Descartes, R. (2000). The search for truth (ed. R. Svetlov, G. Tyniansky; trans. A. Guterman, M. Pozdnev, N. Stretensky). St. Petersburg: Azbuka [in Russian].
11. Zubenko, L. G. (2002). Oratory Art: Pract. manual. Kyiv: Parlaments'ke vydavnytstvo [in Ukrainian].
12. Kant, I. (1994). Criticism of the ability of judgment. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
13. Lock, J. (1960). Selected philosophical works: in 2 volumes, T. 1. Moscow [in Russian].
14. Oliynyk, O. B. (2009). Rhetoric: teach. manual. Kyiv: Condor [in Ukrainian].
15. Pease, A. & Dunn P. (2000). Language of the letter. Moscow: EKSMO-Press [in Russian].
16. Sagach, G. M. (2000). Rhetoric. Kyiv: "In Yure" [in Ukrainian].
17. Soper, P. (1995). Fundamentals of the art of speech. Moscow: "Yakhtsmen" [in Russian].
18. Spinoza, B. (2001). Ethics (trans. V.I. Modestov). Minsk: Harvest, Moscow: AST [in Russian].
19. Schelling, F. (1966). Philosophy of Art. Moscow: Myisl [in Russian].
20. Hume, D. A. (1996). Treatise on Human Nature: in 2 volumes Vol. 1. Book. 2: About affects. Book. 3: On morals. Moscow [in Russian].